

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«РОЗВИТОК УВАГИ В УЧНІВ З
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У
ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу групи SoO1-M23z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Коваль Марина Андріївна

Науковий керівник:
Буйняк М.Г., кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УВАГИ У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У СУЧАСНІЙ КОРЕКЦІЙНІЙ ПСИХОПЕДАГОГІЦІ.....	7
1.1 Теоретичний аналіз поняття «увага» у науковій літературі.....	7
1.2 Особливості уваги у дітей з інтелектуальними порушеннями.....	15
1.3 Вплив недорозвитку уваги на навчальну діяльність учнів з інтелектуальними порушеннями.....	18
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ УВАГИ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ.....	28
2.1 Методика та організація дослідження рівнів сформованості властивостей уваги у молодших школярів.....	28
2.2 Методика дослідження впливу недорозвитку уваги на навчальну діяльність молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	34
2.3 Аналіз результатів експериментального дослідження.....	36
2.4 Педагогічні умови та методичні рекомендації для розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.....	48
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Одним із вагомих чинників формування особистості людини є навчання. Саме у навчальній діяльності формується система знань та уявлень про оточуючий світ і великий перелік предметних та життєвих компетентностей, необхідних для підростаючого покоління.

Навчальна діяльність, як провідний вид діяльності у молодшому шкільному віці, реалізується завдяки функціонуванню психічних процесів та функцій, серед яких особливе місце займає увага, завдяки якій забезпечується спрямованість пізнавальних процесів та якість засвоєння навчального матеріалу. Увага має вагоме значення для навчальної діяльності, оскільки завдяки її властивостям відбувається концентрація та зосередженість дитини на навчальному матеріалі. Відтак достатньо сформований рівень уваги є запорукою успішності навчання учнів.

Проблемою вивчення уваги займалися багато вчених минулого та сучасності. Зокрема, нейрофізіологічні механізми уваги описано у працях Г. Волтера, Г. Джаспера, І. Сеченова, І. Павлова, О. Ухтомського та ін.; теоретичні аспекти сутності поняття «увага», її особливостей та властивостей висвітлено у дослідженнях Ю. Бабанського, Л. Виготського, П. Гальперіна, Ф. Гоноболіна, М. Добриніна, О. Запорожця, О. Леонтєва, Р. Лурії, С. Рубінштейна, О. Скрипченка, Ю. Трофімова, Д. Узнадзе та ін.; вікові особливості розвитку уваги на різних етапах онтогенезу вивчали І. Баскакова, Т. Дуткевич, В. Крутецький, А. Люблінська, О. Неровня, Т. Савченко, М. Савчин, та ін.; на значущості уваги у навчальному процесі акцентували Ю. Бабанський, І. Баскакова, В. Кутішенко, Р. Лаптієва, М. Лиля, М. Савчин та ін.

У спеціальній психолого-педагогічній літературі різні аспекти проблеми уваги та її формування дітей з інтелектуальними порушеннями репрезентована у працях Ю. Бугери, Л. Виготського, П. Гальперіна, О. Граборова, С. Лієпінь, В. Кобильченка, Р. Лурії, М. Матвєєвої, М. Омельченко, М. Певзнер, Л. Переслені, С. Рубінштейн, В. Синьова,

О. Хохліної та ін. Науковцями доведено, що увага дітей з інтелектуальними порушеннями характеризується низкою особливостей, які не лише описують її як психічну функцію, а й суттєво позначаються на формуванні вищих психічних функцій (пам'яті, мислення, мовлення) та різних видів діяльності.

Не зважаючи на значний внесок науковців у вивчення особливостей та розвитку уваги в дітей з інтелектуальними порушеннями, все ж проблема розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання не втрачає своєї актуальності та практичної значущості. Це й обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи магістра «Розвиток уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання».

Мета дослідження – розробити педагогічні умови та методичні рекомендації для розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз літературних джерел з проблеми розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями в процесі навчання.
2. Здійснити експериментальне вивчення стану сформованості властивостей уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.
3. Дослідити вплив порушень уваги на навчальну діяльність молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.
4. Розробити педагогічні умови та методичні рекомендації для педагогів для розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.

Об'єкт дослідження – увага дітей з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – педагогічні умови та методичні рекомендації для розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз загальної та спеціальної наукової літератури з проблеми розвитку уваги у дітей з інтелектуальними порушеннями;

емпіричні: стандартизовані психодіагностичні методики для дослідження рівня розвитку властивостей уваги («Коректурна проба», «Червоно-чорна таблиця» Шульте-Горбова, «Геометричні фігури»); анкетування, спостереження;

статистичні: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Елементи наукової новизни:

- *уточнено* теоретичні відомості про вплив порушень уваги на навчальну діяльність дітей з інтелектуальними порушеннями;

- *експериментально досліджено* рівні сформованості властивостей уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та вплив порушень уваги на навчальну діяльність дітей цієї категорії;

- *розроблено та обґрунтовано* педагогічні умови розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання та методичні рекомендації для їх реалізації.

Практичне значення кваліфікаційної роботи магістра полягає в експериментальному дослідженні рівнів сформованості властивостей уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та впливу порушень уваги на навчальну діяльність дітей цієї категорії; розробці педагогічних умов та методичних рекомендацій для розвитку уваги дітей з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання. Результати дослідження можуть бути використані педагогами спеціальних та інклюзивних закладів загальної середньої освіти, а також здобувачами вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта під час вивчення фахових навчальних дисциплін.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі Солобковецького НРЦ Хмельницької обласної ради, Кам'янець-Подільського НРЦ Хмельницької обласної ради, Кам'янець-Подільського ліцею №2 Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області. В експериментальному дослідженні взяли участь 20 учнів 1-2 класів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, 20 учнів 1-2 класів з

нормотиповим розвитком, 10 педагогів спеціальних закладів загальної середньої освіти.

Апробація роботи. Основні результати кваліфікаційної роботи магістра обговорювались на науковій звітній конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2023 р., IV Всеукраїнській науково-практичній конференції (з міжнародною участю) «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти». За результатами дослідження опубліковано наукову статтю «Особливості розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями».

Структура роботи: кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел (59 найменувань). Робота містить 4 таблиці та 4 рисунки.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз наукової літератури з теми кваліфікаційної роботи магістра та проведене нами експериментальне дослідження дозволило зробити такі висновки.

Аналіз літературних джерел засвідчив, що:

- увага є важливою психічною функцією, яка забезпечує зосередженість людини на об'єктах і явищах навколишньої дійсності, функціонування та спрямованість психічних пізнавальних процесів, регулює та контролює виконання різних видів діяльності;

- увага має свої нейрофізіологічні механізми, властивості (зосередженість або концентрація, стійкість, переключення, обсяг) та види (мимовільна, довільна, післядовільна), які залежать від потреб та інтересів людини, її практичного досвіду, застосування свідомості та волі у виконанні різних видів діяльності;

- через наявність органічного дифузного ураження кори головного мозку, увага дітей з інтелектуальними порушеннями характеризується недостатнім обсягом, малою стійкістю (протягом 5-10 хвилин), слабким розподілом, несформованою здатністю до переключення, виразним переважанням мимовільної уваги;

- довільна увага у дітей з інтелектуальним порушенням потребує цілеспрямованого формування у процесі навчальної діяльності;

- рівень розвитку властивостей уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями не залишається однаковим: під впливом корекційно-спрямованого навчання і виховання пізнавальні можливості дітей із ІІІ покращуються, у тому числі відбувається й розвиток уваги.

Проведене нами експериментальне дослідження особливостей розвитку уваги в учнів з ІІІ у процесі навчання дозволяє зробити такі висновки:

• за результатами проведення методики «Коректурна проба» для вивчення стійкості уваги з'ясовано, що високого рівня стійкості уваги не

спостерігається в жодного учня з ІІІ; середній рівень – у 35% досліджуваних, низький рівень мають 65% дітей;

- результати дослідження розподілу ваги з використанням бланку коректурної проби показали, що серед досліджуваних з ІІІ високого рівня розподілу ваги не виявлено; середній рівень розподілу мають 30% дітей, низький – 70%;

- результати дослідження за методикою «Геометричні фігури» засвідчили такі показники концентрації уваги у досліджуваних з ІІІ: дуже високого, високого рівня не виявлено в жодної дитини, середній рівень – 10%, низький рівень 70%, дуже низький – 20%;

- за результатами методики «Червоно-чорна таблиця» Шульте-Горбова серед досліджуваних учнів з ІІІ високого рівня переключення уваги не виявлено; середній рівень констатовано у 25% дітей, низький у 75%.

За підсумками спостереження було зроблено висновок, що недорозвиток уваги суттєво впливає на навчальну діяльність учнів з ІІІ:

- їм потрібно досить багато часу для включення у роботу на початку уроку:

- у процесі уроку складно утримувати свою увагу на змісті навчального завдання;

- через знижений обсяг уваги та недорозвиток її переключення, їм складно одночасно утримувати в полі зору навіть два об'єкти, навіть якщо ті пов'язані за змістом;

- спостерігаються виразні труднощі при переході від виконання одного завдання до виконання іншого;

- наявні труднощі у керуванні довільною увагою, в той час як мимовільна періодично активізується через наявність сторонніх подразників, що негативно позначається на доведенні до завершення навчальних завдань;

- учні здатні спрямовувати увагу лише за допомогою педагога, потребують його допомоги при перенесенні уваги на інший об'єкт чи

діяльність, одночасно декілька завдань виконують з допомогою вчителя, за умови, що дані завдання є простими.

- на рівень активності уваги впливають як зовнішні (новизна, яскравість, виразність, несподіваність), так і внутрішні (значущість інформації, її зв'язок з життєвим досвідом дітей, наявність пізнавальної потреби, інтереси дитини, виконання учнями практичної діяльності) чинники.

Результати анкетування педагогів загалом підтвердили результати психодіагностичних методик та проведеного нами спостереження: переважно низький рівень розвитку властивостей уваги у молодших школярів з ІІІ, негативний вплив недорозвитку уваги на навчальну діяльність цієї категорії дітей та необхідність застосування корекційно спрямованих методів і прийомів навчання для розвитку уваги у процесі навчання.

За результатами спостереження та анкетування педагогів було констатовано, що доцільне, раціональне використання педагогом різних форм, методів та прийомів роботи впливає на рівень засвоєння матеріалу учнями. Найбільше сприяють активізації уваги молодших школярів із ІІІ наочні посібники, використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання та інтерактивні методи навчання.

Проведене експериментальне дослідження зумовило потребу у розробці методичного забезпечення для розвитку уваги у молодших школярів з ІІІ у процесі навчання.

Нами було розроблено педагогічні умови розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання, а саме:

1. Дотримання дидактичних вимог до організації та проведення уроку:
2. Використання педагогом різних за характером та способом сприймання інформації навчальних завдань та видів діяльності учнів на уроці з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, їхніх клінічних діагнозів, рівня розвитку мовлення та моторики.

3. Використання під час уроків спеціальних дидактичних вправ для

розвитку властивостей уваги.

4. Використання під час проведення уроку наочних посібників та різних інформаційно-комунікаційних технологій, які активізують пізнавальну активність дитини, в тому числі її увагу.

5. Зв'язок навчального матеріалу з практичним досвідом учнів та використання завдань дослідницько-пошукового характеру.

6. Створення для учнів на уроці ситуації успіху, що позитивно впливатиме на рівень домагань учнів, підтримуватиме зацікавленість навчальним матеріалом та активізуватиме їхню пізнавальну активність.

7. Творчість, доцільна емоційність та особистий позитивний приклад педагога під час уроку.

Крім цього, нами було розроблено методичні рекомендації з розвитку уваги для педагогів, які навчають молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та приклади дидактичних вправ для розвитку властивостей уваги під час уроків української мови та інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Проведене дослідження не охоплює всіх аспектів проблеми розвитку уваги в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання. Апробацію розроблених педагогічних умов та методичних рекомендацій вбачаємо перспективними напрямками нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барташнікова І.А. Розвиток уваги та навичок навчальної діяльності у дітей 5-6 років. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 40 с.
2. Белякова С.В. Психологічні особливості розвитку уваги у молодших школярів. Перспективи та інновації науки. 2022. № 10 (15). С. 412-422. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/2474/2477>
3. Бугера Ю. Ю. Вплив розвитку властивостей уваги молодших школярів з розумовою відсталістю на успішність навчання // Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія: «Соціальнопедагогічна». Вип. 15. Кам'янець-Подільський, 2011. С. 204 - 208.
4. Бугера Ю.Ю. Порівняльна характеристика розвитку уваги у нормально розвинених та розумово відсталих молодших школярів у процесі навчальної діяльності. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2015. 1 (14). С. 11-16.
5. Бугера Ю.Ю. Формування уваги у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку в процесі навчання: дисертація канд. псих. наук: 13.00.03 - корекційна педагогіка. Кам'янець-Подільський. 2017. 271 с.
6. Буйняк М.Г. Вікові аспекти корекційної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип. 12. С. 53-54.
7. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. [для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
8. Волкова Г.Н. Творчі ігри, завдання і тести для розвитку пам'яті та уваги. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 240 с.
9. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Кам'янець-Подільський, Аксіома, 2012. 322 с.

10. Гурський В.А., Присакар В.В. Педагогіка. Загальні основи педагогіки теорія освіти і навчання. У двох книгах. Книга 1: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Видання 2-е, доопрацьоване і доповнене. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. 218 с.
11. Дефектологічний словник : навч. посіб. Київ : Леся, 2011. 528 с.
12. Діти з особливими потребами у початковій школі : поради батькам / Л.С.Вавіна, А.М. Висоцька, В.В. Жук та ін.. ; за ред.. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. К. : Наук. світ, 2006. Книга 3. 212 с.
13. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С В Трикоз, Г О Блеч. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.
14. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навчальний посібник Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
15. Засенко В.В. До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку / Дидактичні та соціальнопсихологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.: Вип. 8. К.: Наук. світ, 2006. С. 85 – 88.
16. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : підручник. Київ: Академія, 2020. 224 с.
17. Колишкін О. В. Вступ до спеціальності Дефектологія: навчальний посібник. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2006. 288 с.
18. Кутіщенко В.П. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
19. Матвеева М.П., Миронова С.П. Корекційна робота у системі освіти дітей з вадами розумового розвитку. Кам'янець-Подільський.: Інформ.-вид. відділ Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту, 2005. 164 с.
20. Миронова С.П., Докучина Т.О. Самостійна робота студентів з підготовки до підсумкової атестації за спеціальністю 016 Спеціальна освіта. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2019. 132 с.

21. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: Монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. 304 с.
22. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
23. Миронова С.П., Буйняк М.Г., Гаяш О.В. Методика проведення корекційно-розвиткових занять з дітьми з порушеннями пізнавальної діяльності: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 172 с.
24. Неровня О.В. Психологія уваги: курс лекцій. Львів : Вища школа, 2006. 20 с.
25. Несух Ю. Розвиток пізнавальних процесів дітей молодшого та середнього шкільного віку. К.: Шкільний світ, 2008.
26. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ, 2008. 288 с.
27. Палій А. А. Дитяча психодіагностика [Електронний ресурс]. URL: <http://skaz.com.ua/psihologiya/10230/index.html>
28. Пахомова Н. Г. Методологічні основи та структурні компоненти педагогічних технологій корекційної роботи. Зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. Нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Вип. XV. Серія: соц.-пед. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 81–85.
29. Пахомова Н. Г. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
30. Психологічний словник / авт.-уклад. Синявський В.В., Сергєєнкова О.П.; за ред. Побірченко Н.А. 2007. 336 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf.
31. Психолого – педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія. Навчальний посібник / За ред. С.П. Миронової.

Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. 220 с.

32. Психологія / за ред. Ю.Л. Трофімова. К.: Либідь, 2001. 400с.

33. Романчук . Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві: монографія. Львів, 2008. 334 с.

34. Савченко Т.Л. Сутність уваги, уважливості і спостережливості як індивідуальних рис особистості. Актуальні проблеми психології. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія (10). 2010. С. 205-210.

35. Савчин М. В. Вікова психологія: навч. Посібник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.

36. Сак Т. В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку в школі інтенсивної педагогічної корекції : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.08 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ, 2006 . 41 с.

37. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Частина I. 238 с.

38. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. К. : Вид-во НПУ ім. М П. Драгоманова, 2009. Частина II: Навчання і виховання дітей. 224 с.

39. Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. К.: Знання, 2008. 359 с.

40. Синьов В. М. Розумова відсталість як педагогічна проблема: навчальний посібник. К.: Діа, 2007. 118 с.

41. Скуба Н.В. Тести, ігри, творчі завдання для розвитку уваги та пам'яті. Початкове навчання та виховання. 2008. № 14. С.21-24.

42. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / за ред. академіка В.І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436 с.

43. Спеціальна психологія. Тексти: Ч. 2 / За ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Поділ.: Інформ.-вид. відділ Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту, 2001. 142 с.

44. Стадненко Н.М., Матвєєва М.Л., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології / За заг. ред. Н.М. Стадненко. Кам'янець-Подільський: Інформ.-вид. відділ Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту, 2002. 200 с.

45. Сушко В.В. Психологічна програма для учнів початкової школи «Формування довільності і зосередженості» // *Практична психологія і соціальна робота*. 2007. № 11. С.46–52

46. Тарасова В.В. Навчання та виховання дітей із порушенням інтелекту: навчально-методичний посібник. Харків : 2017. 125 с.

47. Терлецька Л. Шкільна психодіагностика. Київ.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. 120 с.

48. Типова освітня програма для 1-2 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку (розроблена під керівництвом Чеботарьової О. В.). URL: <https://litt.iitta.gov.ua>

49. Типова освітня програма початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 3-го класу з порушеннями інтелектуального розвитку. URL: https://corr.ks.ua/files/File/progr/int/top_int3.pdf

50. Трикоз С.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма із сенсорного виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). К: 2012. 112 с.

51. Увага дитини / Упоряд. С. Максименко, Л. Терлецька, О. Главник. К.: Главник, 2004. 112 с.

52. Учні початкових класів із порушенням інтелектуального розвитку: навчання та розвиток : навч.-метод. посіб. / О. Чеботарьова, І. Гладченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 128 с.

53. Фіцула М.М. Педагогіка: посібник для студ. вищих навч. закл. Київ, «Академія», 2002. 528 с.

54. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 232 с.

55. Хохліна О.П. Підготовка розумово відсталого дитини до навчання в школі // Підготовка до школи дітей з особливими потребами в умовах сім'ї: Поради батькам. К.: Наук, світ, 2005. С. 163-184.

56. Хохліна О.П. Розумово відстала дитина / О.П. Хохліна // Діти з особливими потребами: Поради батькам. К.: Науковий світ, 2004. С.151- 169.

57. Чеботарьова ОВ Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з трудового виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ: Poligrand, 2012. 110 с.

58. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі // Особлива дитина: навчання і виховання, №3, 2020. С. 36-46.

59. Шорохова В.В. Педагогічна корекція уваги розумово відсталих учнів 1-3 класів у процесі навчальної діяльності. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8132/1/V_SOROKHOVA_PTP_700_IPP_O.pdf